

דף הרחבות לנושא –

מאבות מלאכות שבת (שיעור 15)

מלאכת לש

יחידה מספר 65

❖ האם בשריית הדיו יש משום מלאכת צובע?

רמב"ם הלכות שבת פרק ט הלכה יד

העושה עין הצבע הרי זה תולדת צובע וחייב, כיצד כגון שנתן קלקנתוס לתוך מי עפצא שנעשה הכל שחור, או שנתן אסטס לתוך מי כרכום שנעשה הכל ירוק וכן כל כיוצא בזה הלכה זו של הרמב"ם נשמעת מאוד מוכרת.

מגיד משנה הלכות שבת פרק ט הלכה יד

נראה שרבינו ז"ל מפרש מ"ש בפרק קמא (שם י"ח) מאן תנא נתינת מים לדיו זו היא שרייתו להתחייב משום צובע. ויש לפרש כל הסוגיא בדרך זו, שמה שאינו בר גיבול נגמרה בו מלאכת הצביעה. ומה שהוא בר גיבול דעתו על הלישה ואין בו צביעה, וזה דוחק וצ"ע

במשנה חלקו בית הלל ובית שמאי אם מותר לתת את הדיו והכרשינים למים לפני השבת. אין פירוט המבאר איזה אב מלאכה נעשה במעשה זה. הגמרא מניחה שמדובר בלישה, ולכן זו דעת רבי (הסובר שעצם הערבוב הוא המלאכה). אך לפי רבי יוסי ברבי יהודה המלאכה היא יצירת העיסה, ו(לפי שיטת הרמב"ם) בחומרים שאינם ניתנים לגיבול לעולם לא תהיה מלאכת לישה. המגיד משנה מציע לחלק את המשנה לשני סוגי חומרים – חומרים הראויים לגיבול – איסורם הוא משום לש. חומרים שאינם ראויים לגיבול, איסורם הוא משום צובע.

רבי עקיבא איגר מסכת שבת דף יז עמוד ב

דעת הרמב"ם פרק ח מהלכות שבת הלכה ט"ז דבמידי דלאו בר גיבול אין בו חיוב לישה אפילו במגבלו, והכא החיוב משום צובע המים, כמו שכתב בפרק ט' הלכה י"ד מדוע המ"מ מסיים בצ"ע?

צריך לשים לב לכך שישנה בעיה עקרונית לבאר את המשנה בדרך זו. מסקנת הגמרא היא שהמשנה היא לשיטת רבי, ולא לשיטת רבי יוסי ברבי יהודה. משמע שלפי רבי יוסי ברבי יהודה אין איסור דאורייתא לשרות את הדיו במים בשבת. אך הגמרא הייתה יכולה לבאר שמדובר באיסור צובע, והמשנה נכונה גם לפי רבי יוסי ברבי יהודה.

ניתן לדחות, שגם כאשר בגמרא יכולה להציע הצעה שתסתדר לכל התנאים, היא לא תמיד עושה זאת. אך במקרה זה, לפי הרמב"ם הגמרא עשויה להטעות ממש. מהגמרא עולה שלפי רבי יוסי אין איסור דאורייתא בנתינת הדיו למים בשבת. אך לפי הרמב"ם זו טעות, שהרי גם לפי רבי יוסי ברבי יהודה יש בכך איסור צובע! על כן המגיד משנה השאיר את הדברים בצ"ע.

❖ האם לפי בעלי התוספות, לשיטת רבי יוסי בר"י, מותר לתת מים לקמח?

למדנו שלפי בעלי התוספות, להלכה כאביי וכרבי יוסי בר"י עולה כך – חומר שהוא בר גיבול, אפילו מעט, אינו חייב עד שיגבל.

חומר שאינו בר גיבול, חייב על עצם נתינת המים.

במשנה נאמר שלפי רבי יוסי בר"י מותר לתת מים למורסן. כלומר – למרות שהוא בר גיבול קצת, אין איסור בנתינת המים, אלא רק בגיבול.

האם מותר לתת מים לחומר שהוא בר גיבול ממש?

הרמב"ם סובר שאין איסור דאורייתא ללוש חומרים שאינם ברי גיבול. לכן אין איסור להוסיף מים למורסן (שהרי אפילו אם יערבב, לא יהיה בכך איסור דאורייתא). קמח, לעומת זאת, אסור ללוש מדאורייתא. לכן יש מקום לאסור את עצם נתינת המים לקמח, שמא יגבל. לכן המשנה מתירה נתינת מים למורסן, ולא לקמח, כפי שמבאר המגיד משנה –

מגיד משנה הלכות שבת פרק ח הלכה טז

במורסן דלאו בר גיבול הוא ... נתינת מים ... מותר. והטעם משום דאינו בר גיבול, ולכך אפילו יגבול, לא יהא בו חיוב, אלא אסור מדבריהם, ומתוך כך הותר נתינת מים. ואם היה גיבולו דבר תורה היה אסור נתינת מים מדבריהם אך לפי בעלי התוספות, יש איסור דאורייתא לגבל מורסן, כשם שיש איסור דאורייתא לגבל קמח. אם כך, לכאורה כשם שחז"ל התירו לתת מים למורסן, לכאורה ניתן להתיר אף נתינת מים לקמח! ואכן כך כותב הט"ז –

ט"ז אורח חיים סימן שכד ס"ק א

אנן דקיי"ל כדעת התוספות והראב"ד דבאינו בר גיבול חמיר טפי, ואפילו הכי אמר רבי יוסי בר יהודה דאינו חייב עד שיגבל, ואפילו איסור אין שם, דהא אמר בפירוש: נותנין מים לתוך המורסן, אם כן כל שכן במידי דבר גיבול שאין בו איסור בנתינת מים לרבי יוסי בר יהודה

אך לבית יוסף הפריעו שני דברים – ראשית – מלשון "אינו חייב עד שיגבל", שנאמר על חומרים ברי-גיבול, משמע שאמנם אינו חייב עד שיגבל, אך יש איסור כבר בנתינת המים. שנית, אם אכן מותר לתת מים לקמח, מדוע המשנה פירטה שמותר לתת מים למורסן? לכאורה היה לה לומר את החידוש הגדול יותר, שמותר לתת מים אפילו לחומר שהוא ממש בר גיבול! הט"ז אינו מתרשם מדיוקים אלה –

ט"ז אורח חיים סימן שכד ס"ק א

ודאי דכל דלא מצינו איסור בפ"י ודאי לא בדינן איסורא מלבנו

אך הבית יוסף מבאר את שיטת רבי יוסי בר"י אליבא דתוספות אחרת –

בית יוסף אורח חיים סימן שכד (לסעיף ג)

כיון דבנתינת מים לא מיחייב לרבי יוסי ברבי יהודה, אף על פי שחכמים גזרו עליו, כדמשמע מדקתני בפרק מי שהחשיך "רבי יוסי ברבי יהודה אומר: אינו חייב עד שיגבל", דאלמא חיובא ליכא אבל איסורא מיהא איכא, הני מילי בקמח שאין בו צורך ליום, אבל במורסן שיש בו צורך היום להאכיל לחיה ועוף לא גזור

לפי הבית יוסף, בשיטת רבי יוסי בר"י יוצא כך –

לפי הרמב"ם יש הבדל מהותי בין חומר שהוא בר גיבול, שאיסור גיבולו מדאורייתא, לחומר שאינו בר גיבול, שאיסור גיבולו מדרבנן. על כן גזרו חכמים איסור על נתינת מים לחומר שהוא בר גיבול, ולא גזרו איסור שכזה בחומר שאינו בר גיבול.

לפי בעלי התוספות, אין הבדל מהותי בין קמח לבין מורסן. שניהם ברי גיבול ברמה מספקת, שגיבולם איסור תורה, ונתינת מים להם אסורה מדרבנן. ההיתר של נתינת המים למורסן המפורשת במשנה הוא היתר ייחודי, לצורך בהמתו, אך לולא צורך הבהמה אסור לתת מים למורסן גם לפי בעלי התוספות!

❖ מדוע שינוי בדרך הערבוב מועילה לפי רבי? והאם שינוי סדר הנתינה מועיל לפי רבי יוסי בר"י?

בגמרא (מסכת שבת דף קנו ע"א) נאמר שרבי מסכים שמותר לבחוש שתינתא, בשני תנאים – א. התערובת רכה. ב. הופך את סדר נתינת החומרים.

לכאורה לפי רבי השינוי מוכרח להיות בסדר נתינת החומרים, שהרי לשיטתו יש איסור דאורייתא כבר בשלב נתינת הנחל. כיצד השינוי בערבוב, שיעשה מאוחר יותר, יכשיר למפרע את נתינת הנחל האסורה? למרות זאת, למדנו שהב"ח מבאר שגם ערבוב בשינוי מותר לפי רבי. מדוע?

דרישה אורח חיים סימן שכא

אין להקשות היא גופה טעמא מאי דכיון דרבי, דנתינת מים זהו גיבולו, אם כן מאי מהני שינוי דאחר כך? די"ל דכמו שלרבי יוסי בר"י יהודה, שס"ל דאין נתינת מים זהו גיבולו, ואפילו הכי מתיר שם בשתינתא בנתינת הקמח תחלה ואחר כך נוער בו אפילו בלא שינוי

לפי רבי, נתינת המים היא מלאכת הלישה (תיכף נבחן את הטענה הזאת), ולפי רבי יוסי בר"י, הערבוב הוא הגיבול.
 אם כך, לכאורה לפי רבי רק שינוי בשלב הנתינה יהווה שינוי, ולפי רבי יוסי בר"י רק שינוי בערבוב יהווה שינוי. הדרישה אומר שכשם שמצאנו ששינוי בשלב הנתינה מועיל לרבי יוסי בר"י, כך שינוי בערבוב מועיל לפי רבי. כמובן שאין בכך הסבר, אלא רק תיאור של ההשוואה.
 האגלי טל מבאר מדוע שינוי בערבוב מועיל לפי רבי –

אגלי טל מלאכת לש ס"ק ל אות י

נראה דהנה גם לרבי אינו מתחייב תיכף בשעת נתינת המים עד שישרה, כהא דבדף יח: במשנה הרי דמכל מקום כל זמן שלא נשרה – אין חיוב. וכיוון דתיכף ומיד לאחר הנתינה מערב על יד על יד ... נמצא שנעשה המלאכה על ידי עירוב כלאחר יד

האגלי טל מזכיר לנו שהגדרת המלאכה, לפי רבי, כעצם נתינת המים איננה נכונה. גם רבי מסכים שעצם הימצאות הנחל והמוצק באותו הכלי איננה מלאכת לש. המלאכה היא כאשר הנחל והמוצק נשרים יחד. שאלתנו הייתה – כיצד הערבוב שיעשה אחרי נתינת הנחל יכולה להכשיר את הנתינה למפרע? תשובת האגלי טל היא – מכיוון שהמלאכה אינה מסתיימת ברגע נתינת המים, אלא כאשר החומרים נשרים יחד, ישנו משך זמן נוסף אחרי נתינת המים, בו ניתן לבצע את הערבוב בשינוי.
 מדברי האגלי טל עולה שההגדרה שכתבנו איננה מדויקת. אין זה נכון לומר שעצם נתינת המים היא מלאכת הלישה, אלא השריה יחד היא הלישה.
 הדיון הזה מעלה שאלה מעניינת לבריור. אם לפי רבי השרייה הזאת היא הלישה, האם לשיטתו יש משמעות הלכתית לגיבול עצמו? האגלי טל אומר שיש משמעות לגיבול, כל עוד החומרים לא שרו יחד כראוי. האם לאחר מכן אין משמעות הלכתית לגיבול לפי רבי?
 במסכת ביצה דנים על הנחת טיט על פי התנור. אמנם מדובר שם בחומר שאיננו בר גיבול, אך לפי עצם נתינת המים היא האסורה. אם כך, כיצד ניתן לעשות זאת ביום טוב?

רא"ש מסכת ביצה פרק ד סימן ט

אליבא דרבי אפשר לפרש דמיירי שנתן בו מים מערב יום טוב ונתינתו זהו גיבולו וכבר נתגבל מערב יום טוב מדברי הרא"ש עולה שלפי רבי, אם נתן את המים מבעוד יום, אין איסור לתעסק עם התערובת בשבת. משמע מכך שלפי שיטתו, אם החומרים כבר שרו יחד, אין איסור בגיבולם.
 הביאור הלכה מסביר שדבריו יכולים להוות ראייה לחומרים שאינם ברי גיבול בלבד!

ביאור הלכה סימן שכא סעיף יד

שם דאיירי באפר, שהוא דבר שאינו בר גיבול בעצם, אלא דחשבינן לרבי נתינת מים כמו לישה, על כן ליכא למיחייביה תו עוד משום לש כשמערב האפר בהמים, אחרי דעצם לישה גם עתה אין כאן, והעירוב שמערב עתה האפר בהמים הלא לרבי נחשב עירוב מעת תחלת נתינת המים
 כאשר מדובר בחומר שאיננו בר גיבול, הערבוב איננו מקדם את התערובת משמעותית. לכן לפי רבי, אחרי שנתן את המים והחומרים שרו יחד, הערבוב אינו משפיע על התערובת מספיק בכדי שפעולה זו תיחשב כלישה. אך אין מכך ראייה לגיבול חומרים ברי גיבול אחרי שרייתם יחד.

מהירושלמי משמע שכל פעולה המקדמת את העיסה כלולה במלאכת לש –

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שבת פרק ז הלכה ב

הלש והמקטף והעורך כולהון משום לש

אם כך, זה שחייב על נתינת המים אינו סותר את האפשרות להתחייב על הלישה שתעשה לאחר מכן. אדרבה – אם חייב על הקיטוף והעריכה, ודאי שיהיה חייב על פעולת הלישה עצמה! וכך מוכיח הביאור הלכה –

ביאור הלכה סימן שכא סעיף יד ד"ה *אין מגבלין

נ"ל ברור ד... אם גבל אחר כך בשבת חייב, ולא אמרינן דזה מקרי לישה אחר לישה. וראיה מדאיתא בירושלמי פרק כלל גדול "הלש והעורך והמקטף חייב משום לש". והנה מלאכת העריכה היא אחר לישה, אלמא דאף שכבר נילוש העיסה, מכל מקום יש בזה עוד משום לישה. והיינו משום דעל ידי העריכה מתייפה הלישה יותר, וכל שכן בזה, דמעיקרא בחול לא היה אלא נתינת מים לבד, אף דסבירא ליה דזהו גיבולו, מכל מקום אם מגבל אחר כך, עושה לישה גמורה בשבת וחייב

ברם, החזון איש לומד בדיוק להיפך –

חזון איש אורח חיים סימן נח אות ה

משמע מדברי הרא"ש ביצה שם דלרבי, אם נתן משקה מבעוד יום, אין איסור מן התורה בגיבול אחר כך. בביאור הלכה הקשה – הא חייב על הקיטוף משום לש! ונראה דעריכה וקיטוף הוא דבר מחודש ... בעיסה יש עריכה אחר לישא, אבל אין לישא אחר לישא

מהירושלמי עולה שיש חיוב משום לש על כל שלב בקידום העיסה. זו ראיית הבה"ל לכך שיהיה חייב על הלישה, גם אחרי נתינת המים, לפי רבי. החזון איש מקבל את העיקרון של הירושלמי, אך השאלה היא מה מוגדר כשלב בעל משמעות בקידום העיסה? בירושלמי מתייחסים לקיטוף ועריכה, שלבים משמעותיים ביצירת הלחם. מחלוקת רבי יוסי בר"י ורבי, לשיטתו, היא – מהו השלב המשמעותי בערבוב ויצירת העיסה עצמה – נתינת המים, או הערבוב? עולה מכך שיהיה חייב על אחד מהם בלבד.

(חשוב לציין שהרמב"ם והפוסקים השמיטו את דברי הירושלמי הללו. באגלי טל מלאכת לש סעיף ו כותב "יראה לי דלרוב הפוסקים אין בקיטוף והעריכה, לפי שיטת התלמוד שלנו, משום לש". כלומר, יתכן ורוב הראשונים לומדים שהירושלמי חולק על ההלכה המקובלת בידינו, שמסורתה עברה דרך התלמוד הבבלי, ועל כן אין להביא ראייה מהירושלמי לדיונים בסוגיות בבבלי).

החידוד הזה מעלה לפתחנו את השאלה ההפוכה. האם לפי רבי יוסי בר"י חייב על הגיבול ללא הוספת המים?

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יח עמוד א

תניא: אחד נותן את הקמח ואחד נותן את המים - האחרון חייב, דברי רבי. רבי יוסי [ברבי יהודה] אומר: אינו חייב עד שיגבל

"אינו חייב עד שיגבל" – האם הכוונה היא שדווקא נותן המים מתחייב רק כאשר הוא מגבל, או שהכוונה היא שהחיוב הוא על הגיבול, ולא על נתינת המים כלל? כלומר – האם לפי רבי יוסי בר"י מלאכת הלישה היא הגיבול, בלבד, או שלפי רבי יוסי בר"י מלאכת הלישה היא נתינת המים והגיבול?

אגלי טל מלאכת לש סעיף א

הנותן את המים לתוך הקמח וגיבל עד שנעשה הכל גוש אחד – הרי זה אב מלאכת לש וחייב. ויראה לי שאם היו נתונים המים לתוך הקמח מערב שבת, או שאחד נתן זה לתוך זה בשבת, ובא השני וגיבל ... פטור

האגלי טל (שם סק"ב) מוכיח שלפי רבי יוסי בר"י חייב רק אם נותן את המים וגם מגבל משני מקומות – א. לשון הברייתא – אינו חייב עד שיגבל – דהיינו עד שנותן המים יגבל. ב. מכך שהראשונים והפוסקים הסכימו ששינוי סדר נתינת המים מועילה לרבי יוסי בר"י.

בהמשך (שם סק"ב) מתלבט – מדוע? אם הגיבול הוא הלישה, מדוע שנתנת המים תהיה משמעותית לעניין זה?

הדברים מתחברים למה שהבאנו לעיל. "נתינת המים" איננה עצם השפיכה, אלא התערובת הראשונית הנוצרת אחרי השפיכה. הגיבול הנעשה לאחר מכן הוא יצירת העיסה, אך התערובת הראשונית כבר נוצרה, ולכן אין חיוב על פעולת הגיבול ללא פעולת השפיכה ויצירת התערובת הראשונית.

עתה מובנים יותר דברי הדרישה שהובאו לעיל. הדרישה אומר שכשם ששינוי בשלב השפיכה מועיל לרבי יוסי בר"י, כך השינוי בשלב הערבוב מועיל לרבי. הערנו שזה תיאור של השוואה, אך אין בכך ביאור. עתה הדברים מובנים – השפיכה איננה פעולה טכנית, אלא שלב ראשוני של יצירת התערובת. כשם שרבי יוסי בר"י אומר שאינו חייב עד שיגבל, אך מזהה בשפיכה חלק מיצירת התערובת הזו, כך רבי מסכים שאם מערבב בשינוי בשלב המייד אחרי השפיכה, לפני שנוצרה תערובת, זה משנה את צורת יצירת התערובת הראשונית.

❖ החמרת השש"כ, ודיון נוסף בנושא של הכנת טחינה

בשיעור למדנו שאם יש חומר נחלי, מותר להוסיף לו חומר נחלי נוסף. ברם אם ערבובם נראה כלישה, יש לערבבם בשינוי.

השש"כ החמיר מעבר לכך ביחס ל"טחינה" –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק ח סעיף כו

אין להקציף בשבת טחינה

מדוע? לכאורה הלכה זו מתחברת למספר הלכות מפתיעות נוספות –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק ח סעיף יג

אסור לערבב גבינה לבנה בדבש, גם אם כוונתו לאוכלו מיד.

שם סעיף יד

הבא לסחוט לימון לתוך גבינה לבנה רכה ... מותר לעשות כן בשביל התינוק, ובלבד שיקפיד על השינויים ...

שם סעיף טז

אסור להוסיף ריבה נוילה לגבינה רכה ולערבבה

הלכות אלו אינן עולות בקנה אחד עם מה שלמדנו. בכל המקרים הללו מדובר על ערבוב של נחל עם נחל אחר. בארחות שבת התלבט בכוונת השש"כ –

ארחות שבת פרק ו הערה כ

לכאורה יש לעיין מה הטעם לאסור בזה, שהרי לא מצינו איסור לישה אלא בנותן משקה או שאר חומר המדבק בקמח או בדברים מפורדים אשר נעשים לעיסה אחת על ידי המשקה, כמבואר בחזון איש, שעניין הלישה הוא שהמשקה מאסף ומקבץ את הנפרדים, אבל מנלן לאסור עירוב של שתי עיסות אשר אין בהם קיבוץ חלקים כלל? אמנם בגבינה שאינה רכה ממש, והיא נוטה להתפורר, מסתבר שעירוב הריבה או הדבש נחשב לישה אבל בגבינה רכה צריך עיון מה הטעם לאסור עירוב שתי עיסות?

נראה שהארחות שבת נשאר בצ"ע על דברי השש"כ.

נראה לבאר את השש"כ כך –

למדנו בשיעור את ביאורו של החזון איש מדוע מותר לערבב את החרדל (וחז"ל אסרו רק את הטריפה).

חזון איש אורח חיים סימן נח אות ז

בנותן משקה לשחיקת שום או חרדל, המשקה מקבצם, וזהו נקרא גיבול. ואף על גב דבנתן משקה מערב שבת ובא להוסיף נמי בעינן שינוי, היינו באופן דהמשקה הבא מאספם ומקבצם ... ולא ... שהמשקה גורם פירוד ולא דיבוק

החזון איש מגדיר שהקיבוץ שהמשקה עושה הוא הגיבול. ההיתר של החרדל הוא רק מחמת שהמשקה גורם להפרדת החלקים המוצקים.

מהצורך של הפוסקים להגדיר שההיתר נובע מכך שהמשקה מפריד, לומד השש"ש שיש להחמיר בכל משקה שאיננו גורם להפריד. במקרה של הטחינה, השש"כ מחמיר מכיוון שבשלב הראשון חלקי הטחינה מתעבים. אמנם המשקה אינו מקבץ נפרדים, אלא מעבה דבקים. אך מכיוון שהמשקה אינו גורם לפירוד, השש"כ מחמיר. הוא הדין לערבוב גבינה בדבש, ויתר הדוגמאות. מכיוון שהנחל איננו גורם להפרדת הדבקים, השש"כ אינו מזהה הבדל בינו לבין הוספת המים המדביקים.

כמובן שהשש"כ אינו אוסר ערבוב תרכיז, סוכר או קפה נמס במים (בתנאים הראויים להלכות בישול). הטעם לכך הוא שהתרכיז, הסוכר והקפה מתפזרים במים. זאת בשונה מערבוב הריבה בגבינה הלבנה, בו שני החומרים מושפעים זה מזה ונוצרת יישות שלישית. כך לכאורה יש לבאר את שיטתו.

הארחות שבת ורוב האחרונים למדו שאין תנאי שהנול ירחיק, אלא כל שהנחל איננו מייצר קיבוץ של המוצקים, איננו לישה. בשיעור נקטנו כמהלך הזה.

❖ שיטת הרמב"ם

משנה מסכת שבת פרק כד משנה ג

נותנין מים למורסן אבל לא גובלים

בגמרא מסיקים שמשנה זו היא שיטת רבי יוסי ברבי יהודה. בהקשר זה, הגמרא מביאה ברייתא נוספת –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קנה עמוד ב

תנו רבנן: אין גובלין את הקלי ויש אומרים גובלין. מאן יש אומרים? אמר רב חסדא: רבי יוסי ברבי יהודה היא. והני מילי - הוא דמשני. היכי משני? אמר רב חסדא: על יד על יד. ושון שבוחשין את השתית בשבת ... והאמרת אין גובלין! לא קשיא, הא - בעבה, הא - ברכה. והני מילי - הוא דמשני

מקושיית הגמרא ('והאמרת אין גובלין') מוכח שדין הקלי שווה לדין השתית. כך ביארנו בשיעור, בהתאמה עם רוב הראשונים –

מגיד משנה הלכות שבת פרק כא הלכה לג

דע שרש"י מפרש שזהו שתית וזהו קלי, ולזה הקשו, כשאמרו "ושוין שבוחשין את השתית בשבת, והא אמרת אין גובלין?" וכוונת הגמרא, משום דרישא דברייתא אין גובלין את הקלי דברי רבי, ותירצו קלי דרישא בעבה שתית דסיפא ברכה, ולדברי הכל מותר לבחוש מן הרכה כל צרכו על ידי שינוי בנתינת החומץ באחרונה, ולדברי ר"י בר"י אפילו בעבה, אלו דבריהם ז"ל וזה דעת הרמב"ן והרשב"א ז"ל

אך מדברי הרמב"ם נראה שהרמב"ם הבחין ביניהם –

רמב"ם הלכות שבת פרק כא הלכה לג

מגבל חייב משום לש, לפיכך אין מגבלין קמח קלי הרבה שמא יבוא ללוש קמח שאינו קלי, ומותר לגבל את הקלי מעט מעט, אבל תבואה שלא הביאה שליש שקלו אותה ואחר כך טחנו אותה טחינה גסה שהרי היא כחול והיא הנקראת שתית מותר לגבל ממנה בחומץ וכיוצא בו הרבה בבת אחת, והוא שיהיה רך אבל קשה אסור מפני שנראה כלש וצריך לשנות, כיצד נותן את השתית ואחר כך נותן את החומץ

הרמב"ם מבחין בין הקלי לבין השתית (תבואה שלא הביאה שליש). את הקלי מותר לגבל מעט מעט, ואילו את השתית מותר לגבל בכמות גדולה, אך באחד משני תנאים – א. שהגיבול יהיה רך. ב. הגיבול יהיה עבה, אך יהפוך את סדר נתינת החומרים.

מניסוח הרמב"ם משמע שדין השתית קל יותר מדין הקלי (שהרי לשונו הוא "אבל תבואה ... מותר לגבל ממנה", משמע שהסיוג בעיקר מורה על קולא בדין). אם כך, כיצד בסוגיה הקשו מדין הקלי על דין השתית? המגיד משנה מציע גרסה שונה בגמרא התואמת יותר את שיטתו –

מגיד משנה הלכות שבת פרק כא הלכה לג

אבל רבינו ז"ל מפרש שאין השתית קלי, לפי שהשתית הוא מקמח תבואה שלא הביאה שליש, כמו שהזכיר. ונראה שהוא אינו גורס "והא אמרת אין גובלין", אלא "והא תניא אין גובלין", וזה נכון בפירוש השמועה

כלומר, הקושיה איננה מתחילת הברייתא, אלא מהמשנה. במשנה נאמר ש"אין גובלין" את המורסן, ומהלכה זו הגמרא מקשה כיצד בברייתא התירו ללוש את השתית.

בשיעור למדנו שבעלי התוספות הבחינו בין שלושה סוגי חומרים – הראויים לגיבול, הראויים לגיבול "קצת", ושאינם ראויים לגיבול. הבחנה זו היא במישור הדאורייתא.

מתברר שלפי הרמב"ם ישנה הבחנה דומה, אך במישור הדרבנני. נעבור על ההלכה ברמב"ם. בפרק ח' הרמב"ם כותב שאין איסור דאורייתא ללוש חומרים שאינם ברי גיבול. כאן הרמב"ם פוסק –

מגבל חייב משום לש

אך, כזכור, חיוב זה מתייחס לחומרים ברי גיבול בלבד. ובכל זאת –

לפיכך אין מגבלין קמח קלי הרבה שמא יבוא ללוש קמח שאינו קלי

קמח הקלי אינו ברי גיבול, על כן איסורו מדרבנן בלבד. אך הוא דומה לקמח הרגיל, ולכן יש חשש שאם ילוש אותו, יחשוב שמותר ללוש קמח רגיל. לכן ישנה גזירה האוסרת ללוש אותו.

ומותר לגבל את הקלי מעט מעט

מכיוון שאם מקפיד ללוש מעט, יזכור שהיתר זה הוא היתר ייחודי, ולא ילוש קמח ברי גיבול.

אבל תבואה שלא הביאה שליש שקלו אותה ואחר כך טחנו אותה טחינה גסה שהרי היא כחול והיא הנקראת שתית

מדוע הרמב"ם מדגיש שהיא כחול? לכאורה בכדי לחדד שהיא איננה דומה לקמח קלי, אלא היא כמו חול. לכן ניתן להקל בה יותר –

מותר לגבל ממנה בחומץ וכיוצא בו הרבה בבת אחת, והוא שיהיה רך אבל קשה אסור מפני שנראה כלש וצריך לשנות, כיצד נותן את השתית ואחר כך נותן את החומץ

אם כך, הרמב"ם מבחין בין שלוש רמות של גיבול, אך במישור הדרבנני – חומר ברי גיבול – אסור לגבלו מדאורייתא.

חומר שאינו ברי גיבול, אך דומה מאוד לחומר ברי גיבול – מותר לגבלו מעט מעט.

חומר השונה מהותית מחומרים ברי גיבול (כחול) – מותר לגבלו בכמות גדולה, אך בשינוי.

❖ **מהו שתי וערב?**

רש"י מסכת שבת דף קנו עמוד א

שתי וערב - פעם אחת מוליך המקל שתי, ופעם אחת ערב

רמב"ם הלכות שבת פרק כא הלכה לד

המורסן אף על פי שאינו ראוי לגבול אין גובלין אותו שמא יבוא לגבול העפר וכיוצא בו, ונותנין מים על גבי מורסן ומוליך בו התרווד שתי וערב

רי"ף מסכת שבת דף סז עמוד ב

היכי משני אמר רב יימר בר שלמיא משמיה דאביי שתי וערב והא לא מערב שפיר אי"ר יהודה מנערו לכלי אחר כלומר מוליך התרווד שתי וערב אבל אינו ממרס ביזו ולא מסבב התרווד ואי לא מערב שפיר מנערו בכלי אחר

לכאורה כל הראשונים הללו מסכימים שעניין הערבוב שתי וערב הוא להעביר את הכלי המערבב מצד אחד של התערובת לצידה השני, ולאחר מכן לבצע את אותה הפעולה מכיוון חדש. זו דרך שמאוד לא נוחה לערבוב, ולכן היא נחשבת שינוי המתיר את הערבוב. את דברי רש"י ניתן להבין באחד משני אופנים –

- א. במקום לערבב בחופשיות, יש הקפדה על הסדר – פעם אחת שתי, פעם אחת ערב, פעם אחת שתי, פעם אחת ערב, פעם אחת שתי, פעם אחת ערב. רש"י מדגיש "פעם אחת" מפני שאסור לערבב באותו הכיוון פעמים רבות רצוף, שזהו ערבוב נוח יחסית, אלא יש לקטוע את הרצף על ידי התחלת הערבוב מכיוון חדש ושונה בכל העברה.
- ב. מותר לערבב באופן מוגבל מאוד – פעם אחת שתי, פעם אחת ערב. בלבד.

הרמב"ם כותב שמוליכים את התרווד "שתי וערב". כמה פעמים? לא כתוב. לכאורה גם את דברי הרמב"ם ניתן לבאר באחד משני הדרכים בהם ביארנו את רש"י – או שתי (זהו) וערב (זהו), ואסור לחזור על פעולה זו יותר (כפירושו ה-ב'), או לסרג – שתי, ערב, שתי, ערב. וכו' (כפירושו ה-א'). הרי"ף מדגיש את האיסור לסובב את הכף. מדבריו נשמע שזו ההקפדה היחידה. לכאורה לשיטתו ניתן להציע אפשרות שלישית – שמותר להעביר שתי פעמים רבות ברצף, ולאחר מכן ערב פעמים רבות ברצף, ובלבד שלא יסובב את הכלי בעיגול. דיינו בהקפדה זו בכדי שהאדם יזכור שאסור לו לערבב באופן הרגיל.

להלכה החזון איש מבאר שזהו השינוי הרצוי –

חזון איש אורח חיים סימן נח סעיף ו

שתי וערב מותר אפילו כמה פעמים דזה שאינו מסובב התרווד חשיב שינוי. ואפשר דצריך להוציא התרווד בכל פעם בין שתי לערב, דאם לא כן הרי יש כאן סיבוב. ואפשר דחוזר מאמצעיתו

החזון איש מציע שתי אפשרויות – להוציא את הכף, או לחזור לנקודת מפגש האנכים, ולהמשיך לכיוון השני בזווית ישרה.